

Píše Veronika Jařabová

(E*forum, 09. 10. 2019)

Dormizerové, Jerusalemové, Lämmelové, Porgesové a Przibramové. Právě tato pětice jmen se stala reprezentantem pražských židovských elit a jako taková předmětem pozornosti kolektivní biografie **Martiny Niedhammer**, která původně vznikla jako její dizertační práce na univerzitě v Mnichově. V českém překladu vyšla jen o několik let později zásluhou společného projektu Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a Židovského muzea v Praze, v rámci ediční řady *Židé - Dějiny - Paměť*. Autorka se ve své práci zaměřila na rekonstrukci „přirozených světů“ (Lebenswelten) pražských židovských elit, které uchopila prostřednictvím konceptu loajality v časovém rámci prvních dvou třetin 19. století. Jednou z vrstev textu je zde přítomná linie napětí určená kontrastem mezi právním postavením pražských židovských elit a jejich postavením ekonomickým, vedoucí přes „předěl, ale nikoliv zlom“ v roce 1848 až ke konečné emancipaci v roce 1867, kterým je prostor zkoumání uzavřen.

Zásadní stavební prvek celého textu představuje inovativní koncept, umožňující otevřít průhledy do rozmanitých aspektů přirozených světů vybraných představitelů pražských židovských elit prostřednictvím (nejen) pražské topografie. Souvislost mezi místy a aktéry, vztažená často symbolicky na celou sledovanou sociální vrstvu, je načrtnutá značně metaforicky. Hospodářské aktivity tak například „zastupuje“ (dnes již zaniklý) vltavský Jeruzalémský ostrov, kde se nacházely budovy kartounky vedené rodinami Jerusalemů a Przibramů. Podle Martiny Niedhammer je právě skutečnost, že se jedná o ostrov, vhodnou metaforou pro osamělé postavení židovských podnikatelů v rámci jejich profesní skupiny, dané specifickými (znevýhodňujícími) zákony, které se vztahovaly k jejich etnické a náboženské identitě.

Kapitola o strategiích jednání s úřady a jejich proměnách je zase pojmenována po c. k. spojené dvorské kanceláři ve Vídni coby klíčovém administrativním centru. Autorka zde tematizuje fenomén „šadlanut“ a také proměnu strategií židovských elit při hájení židovských zájmů v čase, a to zejména na příkladu rozdílných přístupů otce a syna Lämmelových. Především je potřeba na tomto místě vyzdvihnout autorčin postřeh ohledně nobilitací židovských elit, které vykládá nikoliv jako projev tolerance ze strany státu, ale spíše jako strategii, ke které se při jednání se svými židovskými poddanými uchýlovala c. k. dvorská kancelář ve Vídni, nechtěla-li vyjít vstříc jejich požadavkům na rovnoprávnost. Zvláště plasticky vysvětluje tento princip v případě bratří Porgesů, kteří v odpověď na svoji žádost o emancipaci pro všechny židovské obyvatele získali dědičný šlechtický titul pro sebe a svou rodinu. Místo občanských práv tak získali symbolický kapitál, ovšem z právního hlediska se jejich postavení v zásadě nezměnilo.

Společenský vzestup, jakkoliv žádoucí, přivedl na druhou stranu sledované skupině osob často do cesty řadu překážek ve vztahu k jejich vlastní komunitě. Tuto oblast spojuje autorka s „templem v Dušně“, a jak název kapitoly napovídá, věnuje v ní značný prostor postojům členů sledovaného vzorku k tradičním představitelům náboženské obce i jejich vztahu k liturgické reformě, jako dobově aktuálnímu tématu v rámci habsburské monarchie.

V kontextu pražského prostředí prvních dvou třetin 19. století by bylo jen velmi obtížné vyhnout se tématu stupňujícího se nacionálního soupeření mezi elitami česky a německy mluvících obyvatel Prahy, ve kterém bylo pro osoby s komplikovanějším národnostním sebezpojetím stále ošidnější bez následků proplouvat. Muselo být nesnadné vybrat konkrétní místo, které by mělo tuto složitou situaci nejlépe připomínat a je otázkou, nakolik oprávněně se tímto symbolem stal v knize právě palác Žofín. Stačí k tomu skutečnost, že se zde v roce 1848 konal Slovanský sjezd, po němž se „postupně proměnil v místo českých obyvatel Prahy“?

Portheimka jako symbol soukromé sféry sledovaného vzorku aktérů se naopak jeví jako mnohem více přiléhavé připodobnění. Barokní letohrádek na Smíchově jako sídlo rodiny Porgesů výstižně odkazuje ke změně životního stylu pražských židovských podnikatelských elit, v kontrastu k jejich méně šťastným souvěrcům, tísňícím se doposud v pražském ghettu. Hojně využití egodokumentů, obrazových pramenů, či soupisů majetku při rekonstrukci každodennosti aktérů pak vtiskává kapitole jaksi odlehčený charakter. Najdeme zde také řadu zajímavých postřehů, někdy až poněkud překvapivě. S trochou nadsázky lze například říci, že sňatkové strategie zkoumaného vzorku osob se vyznačují takovou mírou endogamie, že v případě této inkriminované skupiny je možné jen stěží hovořit o pěti samostatných rodinách. Zjevně se totiž ve své podstatě jedná o rodiny nanejvýše tři, mnohem spíše však jen o jednu rodinu, jakkoliv rozvětvenou a širokou, která disponuje pěti příjmeními pouze shodou okolností. Čtenář, který v úvodu knihy uvěřil, že drží v rukou kolektivní biografii, se tak tedy může cítit snad i lehce podveden.

Co mě ale vedle řady cenných postřehů při čtení knihy zvláště potěšilo, je nenucenost, s jakou autorka konstruuje co nejplastičtější obraz společnosti, kterou tvoří kromě mužů také ženy. Počínaje zmínkou o zapojování manželek podnikatelů sledované skupiny do obchodních aktivit, přes analýzu korespondence Sophie Lämmel nebo Josephiny Porges (charakteristické na svou dobu často až nezvyklou mírou nezávislosti na mužském protějšku) až po poslední kapitolu, která je celá věnována projektu stavby židovského sirotčince v Jeruzalémě, jako „emočnímu útočišti“ pražských židovských elit, jehož autorkou byla Eliza Herz (sestra Leopolda Lämmela), je radost sledovat naprosto přirozené zohlednění genderového hlediska, v praxi zde přítomného jako organická součást textu. Jako potěšující a úlevná se tato skutečnost jeví zvláště v kontextu současné české historiografie, kde není něco podobného bohužel stále ještě samozřejmostí.

Na koncept propojující topografii prostřednictvím konkrétních aktérů s určitými

oblastmi „přirozených světů“ celé skupiny je třeba vůle přistoupit. Na první pohled totiž může působit poněkud samoučelně. Zkoumat různé oblasti života určité skupiny obyvatel při zapojení historické topografie je totiž zcela jistě možné i bez toho, aby při tom bylo třeba pojmenovat každou kapitolu „krycím názvem“ jednoho konkrétního místa, které podle autorky zkoumanou oblast „symbolizuje“, či „reprezentuje“ na základě jakési metaforické podobnosti. V duchu tohoto stylistického pojetí bych pak já mohla pojmenovat svoji recenzi například podle usedlosti Hajčí dvůr. Je to jednak místo, kde trávila rodina Leopolda Lämmela, jedné z dominantních postav knihy, část léta, navíc tento text vzniká nedaleko od něj a mně se zdá, že jeho poloha na rozhraní Stodůlek a Motola by mohla ledacos symbolizovat. V historickém období, kterým se kniha zabývá, ležel Hajčí dvůr na venkově, nedaleko tehdy ještě romantické motolské soutěsky. Dnes patří pod Prahu 13 a od 80. let 20. století je ze stodůlecké strany obklopen technickými budovami, navíc se ocitl ve volném sousedství motolského krematoria. Tato proměna kontextu by tak mohla představovat kupříkladu vzdálenost, která nás dělí od přirozeného světa kohokoliv, kdo žil v první polovině 19. století, a tedy i relativitu interpretace jakéhokoliv historického období a meze porozumění jeho aktérům, v našem případě pražským židovským podnikatelským elitám. Nechá-li se ale zprvu možná trochu zmatený čtenář postupně svést topografickým konceptem vyprávění Martiny Niedhammer, může si při čtení s úžasem uvědomit, že podlehl způsobu práce s představivostí, který je u odborné literatury nezvyklý a získal tím intenzivnější prožitek. Nakonec pak třeba zjistí, že právě dočetl knihu, která je dlouhodobě zapamatovatelná. A to není málo.

Martina Niedhammer: *Jen pro peníze? Pražské židovské elity v 19. století – skupinová biografie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Židovské muzeum v Praze – Nakladatelství Lidové noviny, 2017, 262 s.

www.ipsl.cz